

Dr. sc. Muhamed Nametak
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Institut za historiju / Institute for Historical Research

TRGOVAČKI ŽIVOT U SARAJEVU U DRUGOJ POLOVINI 19. STOLJEĆA¹

TRADE LIFE IN SARAJEVO IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY²

Istraživanje privrednog života Bosne i Hercegovine u prošlosti oblast je kojoj u posljednjih nekoliko godina nije davano mnogo pažnje. Značaj i uloga kretanja novca i razvoja ekonomskog života tema je čiji je značaj u Evropi davno prepoznat kao jedan od pokretača historijskih promjena. Istraživanja privrede omogućuju uvid u ona područja koja dosadašnja historiografija nije dovoljno tretirala, a koja su značajna za sagledavanje svih za život čovjeka važnih stvari. Autorica ove knjige dr. Hana Younis je u svojoj naučnoj karijeri posvetila posebnu pažnju trgovini u kasnoosmanskoj Bosni i Hercegovini. Posljednju deceniju ona se gotovo isključivo posvetila proučavanju trgovine i svakodnevnog života u Bosanskom ejaletu posljednjih nekoliko decenija osmanske uprave. Njeno posljednje po redu objavljeno djelo predstavlja upravo knjiga koju ovdje prikazujemo. Knjiga predstavlja doktorsku disertaciju, koja je 2012. odbranjena na Filozofskom fakultetu.

Autorica se od samog početka svoje knjige pa sve do zaključka čvrsto držala zadane tematike, iako su je brojni podaci i saznanja o ljudima i događajima iz tog perioda mogli lahko odvesti u drugom pravcu. Umjesto toga ona se odlučno držala zadatka koji je postavila sebi istražujući ovu temu: razmatranja puta razvoja trgovine u datom periodu. Knjiga ima tri osnovna dijela, koja su formirana tematski s tim što se kroz njih konstantno provlači i hronološka nit, koja omogućava praćenje promjena u životu i radu trgovaca u periodu 1851–1878. U prvoj glavi Younis razmatra provođenje tanzimatskih

¹ Tekst je prikaz knjige Hane Younis *Od dućana do pozorišta: Sarajevska trgovačka elita 1851–1878*, Institut za historiju, Sarajevo, 2017, 357 str.

² This text is a review of the book *Od dućana do pozorišta: Sarajevska trgovačka elita 1851–1878* [From the Store to the Theatre: the Sarajevo Commercial Elite 1851 – 1878] by Hana Younis. Sarajevo: Institute for Historical Research, 2017, 357 pages.

reformi u Bosni i Hercegovini u posljednjim decenijama osmanske vladavine, te analizira stepen provođenja ovih reformi u Bosni i Hercegovini i njihov utjecaj na formiranje trgovačke elite. Ovaj dio ističem posebno, jer autorica u njemu donosi pregled najznačajnijih reformi u Carstvu i prati monetarna pitanja bitna za razvoj trgovine. Ona, također, razmatra i ulogu drugih reformi poput ukidanja esnafa i janjičara u razvoju bosanskohercegovačkih trgovaca. Za neke od ovih reformi, poput formiranja Trgovačkog suda, autorica zaključuje da su imale veliki značaj za razvoj trgovine. U knjizi je velika pažnja usmjerena na rad ovog suda, koji se bavio raznim trgovačkim sporovima poput bankrota, dugovanja, malverzacije u trgovini i slično.

Za ukidanje esnafa autorica uvažava tradicionalno mišljenje da su oni sputavali razvoj slobodne trgovine te da je njihovo ukidanje bilo preduslov za razvoj ne samo trgovine nego privrede uopće. Međutim, autorica na osnovu historijskih izvora dolazi do zaključka da su esnafi još prije svoga zvaničnoga ukidanja postepeno gubili podršku vlasti, tako da je njihova uloga vremenom slabila. Gubitkom podrške vlasti esnafi postepeno gube i svoja dotadašnja prava. Proces reformi, prema autorici, omogućio je da se u gornji sloj društva, pored do tada već etabliranih slojeva, ubace i oni sa velikim imetkom, dakle, trgovci, čime se de facto kreće u smjeru stvaranja plutokratskog društva, procesa koji je u Evropi započeo još u 18. stoljeću. U Bosni i Hercegovini trgovci jačaju za vrijeme Napoleonovih ratova, kada zahvaljujući trgovini sa Dalmacijom dolazi do akumulacije kapitala i spoznaje zapadne trgovačke prakse. Po obimu posla i izgrađenosti trgovačke mreže Younis zaključuje da su se vremenom izdiferencirale tri grupe trgovaca: mali trgovci, koji su bili od lokalnog značaja, srednji, koji su također bili od lokalnog značaja, ali su imali svoju radnju, i veliki trgovci koji su robu uvozili iz inostranstva i distribuirali je po ostatku zemlje. Oni su imali i svoje uposlenike, koji su im pomagali oko prevoza robe i u njenoj distribuciji. Veliki trgovci su u suštini trgovačka elita koja se nalazi u središtu interesa ovoga djela. Autorica u odnosu na raspoloživu građu analizira tri generacije nekoliko sarajevskih trgovačkih porodica: Jeftanovića, Despića, Jelića, Kumašina i Hadžiristića, iako su i druge trgovačke kuće našle svoje mjesto u knjizi. U procesu nastanka trgovačke elite iskristalisalo se nepisano pravilo da su one bile isključivo porodični poduhvati. Ovdje ne možemo da ne primijetimo da se slična tendencija uočavala i na Zapadu pri nastanku velikih bankarskih kuća poput Rotschilda. Dakle, slične tendencije sa nekoliko decenija zakašnjenja u Bosni i Hercegovini ipak govore da se kasnoosmanska Bosna i Hercegovina okreće sve više Zapadu kao poslovnom uzoru.

Svjesna činjenice da se nešto novo historiografiji može donijeti ne samo novim tumačenjima već poznatih činjenica nego i donošenjem potpuno novih činjenica, Younis je uradila veliki posao istražujući bosanskohercegovačke arhive i korištenjem svih izvora relevantnih za njezinu temu. Suprotstavljajući se uobičajenim stereotipima o Bosni i Hercegovini kao tamnom vilajetu, autorica donosi pregršt podataka koji ilustruju poslovni dinamizam i jedno društvo u ekspanziji. Naprimjer, vrlo vrijedan podatak do kojega je autorica došla govori da su domaći trgovci poslovali u preko 80 gradova Osmanskog carstva. Trgovci su svoj poslovni položaj učvršćivali i bračnim vezama, tako da su vremenom svi veletrgovci iste religijske pripadnosti bili ili u rodbinskim ili u tazbinskim vezama.

Konkretno, trgovina se odvijala uglavnom dužničko-povjerilačkim putem, jer je to bio najpraktičniji vid trgovanja. To je, međutim, u to vrijeme bio ne samo bosanskohercegovački nego uopće evropski običaj, tako da se iz njega ne može izvući zaključak koji su neki autori donosili da u Bosni i Hercegovini trgovci nisu imali dovoljno novca i da nije postojala dovoljna akumulacija kapitala. Trgovanje na veresiju je bio najrašireniji oblik trgovanja, ali vremenom se čine određeni pokušaji da se ona, ako ne ukine, onda barem obeshrabri. Od 1860. počinje intenzivno da se roba na veresiju daje uz kamatu, tako da je ova roba bila oko 5% skuplja. Ovakav način trgovanja je unatoč brojnim izazovima ipak u globalu bio pozitivan.

Artikle kojima se trgovalo autorica dijeli u nekoliko osnovnih grupa: krzna, tekstil, prehranu i ostale raznovrsne proizvode. Promet kao i cijene artikala su u dobroj mjeri zavisili od vanjskih faktora, tj. od kretanja cijena na tržištima u Evropi. Vezu sa evropskim tržištima trgovačka elita je ostvarivala preko svojih filijala. Glavna izlazna tačka se nalazila u bosanskom Brodu, koji je bio tranzitna tačka za izvoz i uvoz robe u Habsburšku monarhiju. Topal Osman-paša je Brod povezao kolskim putem sa Sarajevom, tako da je od svih mjesta na granici pred kraj osmanske vladavine Brod bio najbolje povezan sa unutrašnjosti, čime je dobio izvanredan trgovački ali i strateški značaj. Već u prvoj polovini 19. stoljeća trgovačka kuća Jeftanović je otvorila svoju filijalu u Beču. Pored toga, trgovci su veliku pažnju davali posjećivanju važnih trgovačkih sajmova poput Pešte, Lajpciga i Frankfurta. Često su se domaći trgovci znali dugo vremena unaprijed pripremati za ove sajmove pokušavajući na njima da plasiraju bosanskohercegovačke proizvode.

Prilikom inostrane trgovine dešavale su se brojne zloupotrebe koje su se najviše očitovale u krijumčarenju robe, u čemu su povremeno učestvovali i veliki trgovci. Trgovinu je sputavao i komplikovan carinski sistem, koji je

stimulirao uvoz, a otežavao izvoz. Roba se na granici zadržavala i po 20 dana. Sve te prepreke nisu, međutim, sprečavale trgovce da razvijaju svoje poslove. Naprotiv, zahvaljujući povoljnim okolnostima za razvoj trgovine i ostvarivanju profita, oni raširuju svoje poslove. Počinju se intenzivno baviti razmjenom novca, investiranjem u nekretnine, zakupom državnih licitacija i monopola. Ono što autorica zapaža je da su ovi poslovi uzeli maha prije svega u mjestima gdje se odvijala njihova primarna djelatnost, dakle, u mjestima koja su u određenom smislu bila trgovačka sjedišta poput Broda, Bijeljine, Dervente, Tešnja, Tuzle, Bihaća, Mostara i Banje Luke. Logično, i kroz ovaj posao oni su imali određenu dobit uzimanu putem provizije na ukupnu vrijednost. Također, trgovci su se bavili kreditiranjem, što je u odsutnosti bankarskog sistema bila jedna od rijetkih mogućnosti za stanovnike Bosne i Hercegovine da dobiju kredit.

Na kraju, u posljednjoj glavi knjige Younis daje vrijedan doprinos rasvjetljavanju svakodnevnog života sarajevske trgovačke elite i njihovih porodica. Ona razmatra njihov odnos prema vjeri, novim trendovima u modi, bračnim odnosima, liječenju i smrti. Čitalac vidi kako je porastom materijalnog stanja zapravo rastao i apetit ovih ljudi, koji su trošili ogroman novac na odjeću ili koji nisu štedjeli novac za svoju zdravstvenu negu.

Knjiga *Od dućana do pozorišta* predstavlja kvalitetno zaokruženu naučnu cjelinu o jednom segmentu stanovništva, koje u periodu opadanja moći osmanske države doživljava suprotan trend, emancipacije i rasta. Napisana na osnovu široke izvorne građe, uzimajući u obzir sve do sada objavljene rezultate rada o ovoj tematici, knjiga predstavlja nezaobilazno štivo koje će još dugo godina ostati relevantno i od esencijalne važnosti za svaki razgovor o problematici koju razmatra. Knjiga će biti posebno atraktivna onim historičarima koji se bave razvojem privrede u Bosni i Hercegovini te onima koji razmatraju pitanja svakodnevnog života tadašnjeg stanovništva. Autorica je svojim radom popunila jednu rupu u historijskoj nauci koja je postojala i za svoj rad zaslužuje najiskrenije čestitke.